

STUDIOS.H

Universitatea „Lucian Blaga” din Sibiu
Departamentul de Istorie, Patrimoniu și
Teologie Protestantă
Centrul de Cercetare a Patrimoniului și
Istoriei Socio-Culturale

VOLUME XVII / 2020

**STUDIA UNIVERSITATIS
CIBINIENSIS**
Series Historica

Editura Universității „Lucian Blaga” din Sibiu
2020

Scientific Board:

Paul **NIEDERMAIER**, Ph.D. Member of Romanian Academy (The Institute of Socio-Human Research Sibiu, Romania)

Konrad **GÜNDISCH**, Ph.D. (Siebenbürgisches Kulturzentrum „Schloss Horneck“ e.V., Germany)

Dennis **DELETANT**, Ph.D. (School of Slavonic and East European Studies, University College of London, United Kingdom)

Hans-Christian **MANER**, Ph.D. (“Johannes Gutenberg” University of Mainz, Germany)

Florin **CURTA**, Ph.D. (College of Liberal Arts and Sciences, University of Florida, USA)

Jiri **MACHACEK**, Ph.D. (Masaryk University of Brno, Czech Republic)

Nándor **BÁRDI**, Ph.D. (Research Institute of National and Ethnic Minorities of the Hungarian Academy of Sciences, Budapest, Hungary)

Rainer **SCHREG**, Ph.D. (Römisch-Germanisches Zentralmuseum Mainz, Germany)

Konrad **CLEWING**, Ph.D. (Institut für Ost- und Südosteuropaforschung, Regensburg, Germany)

Mathias **BEER**, Ph.D. (Institut für donauschwäbische Geschichte und Landeskunde, Tübingen, Germany)

Editorial Staff:

Sorin **RADU**, Ph.D. – Editor in Chief

Ioan Marian **ȚIPLIC**, Ph.D.; Sabin Adrian **LUCA**, Ph.D.; Zeno Karl **PINTER**, Ph.D.; Silviu Istrate **PURECE**, Ph.D.; Radu Ștefan **RACOVÎȚAN**, Ph.D.; Mirel **BUCUR**, Ph.D.

Ioan **ALBU**, Ph.D. – Editorial Secretary

Sebastian **CORNEANU**, Ph.D. – Graphic Design

The journal was classified category B by the National Council for Scientific Research (History and Cultural Studies) and indexed in BDI: SCOPUS-Elsevier, ERIH Plus, EBSCO, Index Copernicus and CEEOL. <http://ccpisc.ulbsibiu.ro/language/en/studia-en/>

ISSN 1584-3165

Address for correspondence

Department of History and Patrimony 550024 SIBIU, Victoriei Street, no. 5-7, tel.: +40269 214468; fax: + 40269 214468; E-mail: ioan.albu@ulbsibiu.ro;
sorin.radu@ulbsibiu.ro

Cuprins / Contents

Arheologie / Archaeology

Anamaria TUDORIE

Forme de vase ceramice Starčevo-Criș identificate la Miercurea Sibiului-Petriș (jud. Sibiu), Sălișteea (jud. Alba), Cristian I (jud. Sibiu) și Cristian III (jud. Sibiu)

Starcevo-Cris Ceramic Vessels Shapes Identified at Miercurea Sibiului-Petriș (Sibiu County), Salistea (Alba County), Cristian I (Sibiu County) and Cristian III (Sibiu County) 11

Sabin Adrian LUCA

Prehistoric carved stones, discovered on lot 1 (Alba Iulia), site 2, of the A10 Sebeș Alba – Turda highway.....23

Silviu I. PURECE, Claudiu MUNTEANU

Argint pentru războinici. Un tezaur de tetradrahme „de tip thasian” din colecția Muzeului Național Brukenthal

Silver for Warriors. A Hoard with “Thasian Type” Tetradrachms from Brukenthal National Museum’s Collection.....41

Ion Marian ȚIPLIC

Biserica fortificată din Șaroș pe Târnăvă / jud. Sibiu. Cercetări arheologice. I

Fortified Church in Șaroș pe Târnăvă / Sibiu County. Archaeological Researches. I.....61

Istorie / History

Csaba SZABÓ

Pilgrimage and Healing Sanctuaries in the Danubian Provinces.....83

Ioan ALBU

The Fragmentary Inscription on the Hungarian Raid of the Year 943

– New Epigraphic Analysis and Interpretations 99

Alexandru SIMON

Despre speranțele bizantine și transilvane ale Casei de Jagiello: de la începutul anilor 1470 la sfârșitul anilor 1490

On the Byzantine and Transylvanian Hopes of the House of Jagiello: From the Early 1470s to the Late 1490s.....105

Paul Victor LANGA <i>Chivotul – sursă în cercetarea evoluției istorice a aspectului lăcașurilor de cult. Studiu de caz – Bisericile din Turnu Roșu, Ocna Sibiului, Teiuș</i> <i>The Ark – a Source for Research into the Historical Evolution of Church Architecture. Case Study – Churches from Turnu Roșu, Ocna Sibiului and Teiuș</i>	115
Daniela DÂMBOIU <i>Identificarea comanditarului frescelor din interiorul casei de pe str. Mitropoliei, nr. 17, Sibiu</i> <i>Identification of the Commissioner of the Frescoes Painted Inside the House on Mitropoliei Street, no. 17, Sibiu</i>	125
Sebastian CORNEANU <i>De la Doamna cu coasa la “Punks not Dead”. Atribute iconice ale reprezentărilor Morții din Evul Mediu până în epoca muzicii rock</i> <i>From the Grim Reaper to “Punks not Dead”. The Iconic Attributes of Death’s Representations from the Middle Ages to the Age of Rock Music</i>	141
Alin BURLEC <i>Schimbări sociale într-un stat nou. Conștiința de clasă și muncitorii din România la sfârșitul secolului al XIX-lea</i> <i>Social Changes in a New State. Class Consciousness and the Romanian Workers at the End of the 19th Century</i>	161
Radu RACoviȚAN, Daniel CREȚU <i>Din istoricul relațiilor româno-elene. Incidentul de la Pireu (30 mai/12 iunie 1910)</i> <i>The History of Romanian-Greek Relations. The Piraeus Incident (May 30 / June 12, 1910)</i>	177
Sorin RADU <i>Un episod din chestiunea unificării Basarabiei cu România: activitatea Comisiei Regionale de Unificare (1921)</i> <i>An Episode from the Question of the Unification of Bessarabia with Romania: the Activity of the Regional Unification Commission (1921)</i>	185
Ana-Maria UNGUREANU-ILINCA <i>Alegeri comunale din anul 1930. Studiu de caz: comuna Ocna Sibiului, Județul Sibiu</i> <i>The Communal Elections from 1930. Case study – Ocna Sibiului Commune, Sibiu County</i>	211

Marian PĂTRU
„Restaurarea Românișmului în Destinul său Istoric”. Imaginea Legiunii „Arhanghelul Mihail” în Presa Bisericii Ortodoxe Române între 1936-1941. Studiu de Caz: Ziarele Oficiale ale Mitropoliei Ardealului
*Restoration of Romanianism in its Historical Destiny”. The Image of the Legion „Archangel Michael” in the Press of the Romanian Orthodox Church between 1936-1941. Case Study: Official Newspapers of the Metropolitanate of Transylvania.....***243**

Liliya TSYGANENKO
*The Hidden Tragedy (June 13, 1941 in the Fate of the Inhabitants of the Danube Region).....***259**

Ramona BESOIU
Bleiben oder gehen? Abbild der Auswanderungsgünde Rumäniendeutscher in der Erinnerungsliteratur (1939-1947)
*Bleiben oder gehen? The Reasoning behind the Emigration of Ethnic Germans from Romania as Reflected in their 1939-1947 Memoirs.....***275**

Paul-Florin MARICA
Norme și practici în recrutarea elevilor pentru școlile județene de partid (1947-1953)
*Norms and Practices in Recruiting Students for County Party Schools (1947-1953).....***307**

Recenzii / Reviews

Ana-Maria UNGUREANU-ILINCA
Bogdan Murgescu, Andrei Florin Sora, *România Mare votează – Alegerile parlamentare din 1919 „la firul ierbii”*
(Iași: Polirom, 2019), 458 p.....**325**

Alin BURLEC
Adi Dohotaru, *Socialiștii, O moștenire (1835-1921)*
(Chișinău: Editura Cartier, 2019), 511 p..... **329**

Paul-Florin MARICA
Cosmin Popa, *Intelectualii lui Ceaușescu și Academia de Științe Sociale și Politice (1970-1989)* (București: Litera, 2018), 352 p.....**333**

Schimbări sociale într-un stat nou. Conștiința de clasă și muncitorii din România la sfârșitul secolului al XIX-lea

Alin BURLEC*

Abstract

Social Changes in a New State. Class Consciousness and the Romanian Workers at the End of the 19th Century

The 19th century was one of profound change in Romanian society and while the process was not yet as intense, slowly but surely the main cities started to look like modern urban centers and spurred by the beginning of the industrialization, workers began to appear in these places. At this time the working class was not numerous and their problems did not occupy an important place on the political agenda but nonetheless some of them started to develop a unique understanding of the society around them, based by their common experiences. This sense of belonging to a certain group or class consciousness as it is more widely known, was an important part in labor studies during the new social history of the '60's and '80's. The theoretical basis for such a study also appeared at the same time and with the help of new findings and methods of research in the last decades, we can start to research a part of the Romanian social history that was largely neglected in the last years.

Keywords: *class consciousness, class, social-democracy, social history, 19th century*

Istoria socială a muncitorimii a reprezentat unul din cele mai răspândite subiecte abordate în domeniul istoriei sociale din deceniile '60-'80 a secolului trecut în ambele blocuri ideologice ale perioadei, iar aceasta a dus la o largă varietate a modurilor cum acest subiect a fost tratat de către diferiți istorici. La prima vedere, tema poate părea simplu de expus, deoarece în mentalul colectiv, muncitorimea este strâns legată de activitățile industriale din marile fabrici, însă trebuie să ținem cont de faptul că industrializarea a fost un proces care, în cazul României, a durat cel puțin un secol, ori asta ridică mai multe probleme. În primul rând, definirea acestui grup suferă schimbări de la o perioadă la alta, atitudinea politicianilor liberali și conservatori, dar și cea a aparatului de stat cunosc și ele o evoluție. Nu în ultimul rând, trebuie avut în vedere faptul că dezvoltarea economică și atitudinea instituțiilor de forță au marcat dezvoltarea unor atitudini sensibil diferite față de situația din Imperiul Țarist sau cea din centrul sau vestul Europei.

---

* Universitatea „Lucian Blaga” din Sibiu, Facultatea de Științe Socio-Umane, Centrul de Cercetare a Patrimoniului și Istoriei Socio-Culturale, B-dul Victoriei 40, 550024, Sibiu, România (alin.burlec@ulbsibiu.ro).

Scopul acestui articol este de a prezenta unele aspecte ce lipsesc din istoriografia autohtonă, și nu de a expune istoria clasei muncitoare din România. În prima parte a articolului, vom prezenta o scurtă analiză istoriografică a modului cum istoria socială a muncitorimii a fost studiată în occident, dar și în țara noastră. În cea de-a doua parte, vom defini conceptele de „clasă” și „conștiință de clasă”, iar în ultima parte dorim a descrie o serie de evenimente ce se doreau a fi folosite pentru atragerea a câți mai mulți lucrători în rândurile mișcării socialiste și muncitorești de la noi din țară. Perioada studiată se rezumă la anii 1890-1894, ea suprapunându-se cu apariția ziarului „Munca”, organul oficial al clubului socialist din capitală, dar care cuprinde și două evenimente importante ce pot marca o etapă timpurie a mișcării socialiste și muncitorești din România: apariția clubului social-democrat de la București și crearea partidului.

Istoria clasei muncitoare în Europa și România. Analiză istoriografică

Cea mai importantă lucrare pentru studiul muncitorimii a fost, de departe, cea a lui Edward P. Thompson deoarece a influențat decisiv acest domeniu de studiu, oferind un model ce a fost urmat de numeroși istorici sociali. Influențat de marxism (a fost membru al Partidului Comunist al Marii Britanii), el a fost printre primii istorici din Regatul Unit care au studiat clasa muncitoare încă de la debutul revoluției industriale, dar cu toate acestea nu s-a ferit în a afirma faptul că viziunea marxistă asupra istoriei claselor era insuficientă. Thompson pleacă de la ideea că poziționarea unei clase prin prisma locului ocupat în economie nu e îndeajuns pentru a explica apariția și evoluția istorică a unor grupuri sociale și că o analiză statică a unei anumite clase este deficitară deoarece relațiile interumane sunt cele care trebuie studiate,¹ ori acestea nu pot fi analizate decât pe perioade mai mari de timp. Istoricul britanic s-a concentrat și asupra discursului radical al unor asociații muncitorești sau politice (ex. Chartiștii) până la jumătatea secolului al XIX-lea. Considerăm că este inutil a prezenta pe larg influența lui E.P. Thompson asupra istoriografiei, însă unele exemple pot fi de folos pentru a arăta cum diferiți cercetători au încadrat ideile acestuia în propriile scriituri. Urmând exemplul britanicului, Standish Meacham ilustrează evoluția clasei muncitoare engleze între 1890-1914, însă nu și-a focalizat atenția pe activitatea unor organizații, ci pe viața de zi cu zi a membrilor familiilor de muncitori. Femeia ocupă un loc important în cartea acestuia, ea fiind prezentată atât din ipostaza femeii casnice, dar și prin rolul de lucrătoare în fabrici sau mici ateliere.² Daniel Willbach³ se concentrează pe asociațiile muncitorești din Parisul celei de-a doua jumătăți a anilor 1860, neglijează intelectualii de stânga (Marx, Fourier, Proudhon), punând însă sub

¹ E.P. Thompson, *The Making of The English Working Class* (New York: Vintage Books, 1966), 9.

² Standish Meacham, *A Life Apart. The English Working Class 1890-1914* (Londra: Thames and Hudson, 1977).

³ Daniel Willbach, *Work and its Satisfactions: Origins of the French Labor Movement 1864-1870*, Volume I (Ann Arbor: f. ed., 1977).

lumina reflectoarelor pe lucrătorii care au creat organizațiile pariziene. Willbach mai scoate în evidență și modul diferit în care proprietarii de mici ateliere și angajații acestora vedeau concurența. Ea nu era văzută negativ de către micii producători, dar înțelesul acestui termen era total diferit față de „noua” concurență adusă de industrializare.⁴

Lucrările lui William Sewell⁵ și Marilyn Silverman⁶ pot fi considerate ca făcând parte dintr-un proces de tranziție de la noua istorie socială a anilor '60-'70, la modelul istoriografic des întâlnit începând cu deceniul 9 în care împrumuturile din sociologie și importanța modelelor culturale iau locul determinismului economic. Sewell pune accentul pe limbajul lucrătorilor francezi, el este influențat de „noua istorie socială” de model thompsonian, însă consideră că sunt necesare noi abordări și consultarea unor tipuri de surse diverse pentru a avea o imagine și mai clară asupra schimbărilor sociale din rândul artizanilor și micilor proprietari de ateliere francezi. Folosind elemente împrumutate din sociologie și antropologie istorică, Sewell încearcă să răspundă la paradoxul păstrării unor elemente discursive ale muncitorimii din vechiul regim până la revoluția din 1848.⁷ Antropologia istorică ocupă un rol important și pentru Silverman, însă preia ideea lui Gramsci cu privire la hegemonie.

Principalul avantaj al diversificării istoriei sociale este acela că oferă posibilitatea ca un domeniu precum analiza clasei muncitoare să fie studiată prin prisma diferitelor subiecte secundare. Prin folosirea acestui termen nu înțelegem faptul că temele studiate de acești istorici sunt cumva mai puțin importante, ci că ele acoperă subiecte importante, dar care într-o istorie a „creării” clasei muncitoare ar ocupa un rol marginal. Studiul asupra paternității al autoarei britanice Julie-Marie Strange⁸ este diferit de lucrarea lui Meacham menționată mai sus. Aici clasa nu joacă un rol important, chiar dacă principala temă sunt tații ce fac parte din clasa lucrătorilor, studiul ei axându-se mai mult pe dinamica familială, pe timpul petrecut de bărbați acasă și nu neapărat pe stricta relație muncă-timp liber. Enid Gaudie se apleacă asupra problemei spațiului locativ în Marea Britanie, atât din perspectiva clasei muncitoare, cât și din cea a clasei de mijloc și a guvernanților.⁹

În România nu putem vorbi despre acest subiect decât cu ajutorul studiilor din perioada comunistă, astfel că stadiul cercetărilor, atât la nivel teoretic, cât și al

---

⁴ Willbach, *Work and its Satisfactions*, 157.

⁵ William H. Sewell Jr, *Work and Revolution in France. The Language of Labor from the Old Regime to 1848* (Cambridge, Cambridge University Press, 1980).

⁶ Marilyn Silverman, *An Irish Working Class. Exploration in political economy and Hegemony, 1800-1950* (Toronto, University of Toronto Press, 2001).

⁷ Sewell Jr, *Work and Revolution in France*, 5-13.

⁸ Julie-Marie Strange, *Fatherhood and the British Working Class 1865-1914* (Cambridge: Cambridge University Press, 2015).

⁹ Enid Gaudie, *Cruel Habitations. A History of Working-Class Housing 1780-1918* (Londra: George Allen & Unwin, 1974).

temelor examinate este unul deficitar. Istoricii români nu au avut posibilitatea de a devia de la tezele marxiste agreate de P.C.R., pe când în occidentul european sau în SUA lucrurile stăteau diferit. E.P. Thompson sau Eric Hobsbawm erau marxști, ceea ce nu a însemnat că ei nu au criticat unele dintre ideile marxiste atunci când și-au scris principalele lor lucrări, în timp ce restul istoricilor care au plecat de la modelul lor de analiză au făcut-o datorită faptului că era mai cuprinzător și mai ușor de pus în practică.

Istoricii români din perioada comunistă nu puneau accent pe definirea unor concepte ca cel de clasă sau conștiință de clasă, în general ei abordând problema relativ uniform, unde apariția clasei muncitoare era rezultatul dezvoltării burgheziei și capitalismului,¹⁰ ea fiind clasa fundamentală a unei societăți capitaliste.¹¹ Iosa consideră clasele, mai ales în contextul schimbărilor sociale din a doua jumătate a secolului al XIX-lea, ca fiind grupuri ce nu pot fi delimitate cu ușurință, dând ca exemplu membri din principalele partide politice ale vremii unde unii mari moșieri ca D.A. Sturdza erau liberali, iar burghezi ca Take Ionescu erau membri ai Partidului Conservator.¹² O abordare uniformă exista și în cazul asociațiilor muncitorești și al celor socialiste, ele fiind văzute ca având origini distincte¹³ ce aveau roluri diferite dar complementare, mișcării socialiste revenindu-i un rol politic și intelectual, iar celei muncitorești un rol economic.¹⁴ Cele două vor avea legături din ce în ce mai strânse începând cu ultimul deceniu al secolului al XIX-lea când liderii social-democrați ajută la înființarea cluburilor socialiste sau organizațiilor muncitorești în mai multe orașe din țară.

Clasa și conștiința de clasă în sociologie și istorie

Scrierile istorice din secolul trecut, indiferent de domeniul studiat, prezintă o caracteristică constantă care a ajutat această știință să se dezvolte la un nivel nemaiîntâlnit până acum, dar și care a dus la decăderea unor domenii de studiu, iar aici ne referim la preluarea unor teorii sau practici din celelalte științe sociale. Studiile de istorie economică sau demografică au beneficiat enorm de pe urma adoptării tehnicilor din respectivele domenii, însă și istoria socială a profitat la început de o infuzie de noi idei. Britanicii Eric Hobsbawm și E.P. Thompson au influențat prin scrierile lor mediul anglo-saxon și nu numai, ei scriind pentru jurnale de stânga din Regat ce criticau societatea existentă, în ciuda faptului că după 1956

¹⁰ Romus Dima, *Mișcarea muncitorească din Oltenia* (Craiova: Scrisul românesc, 1982), 43.

¹¹ Mircea Iosa, „Clasele și păturile sociale din România la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea,” *Studii. Revistă de istorie* 24/2 (1971), 295.

¹² Iosa, *Clasele și păturile sociale din România*, 289.

¹³ Dumitru Vitcu, „Din începuturile mișcării socialiste la Iași,” *Anuarul institutului de istorie și arheologie „A.D. Xenopol”* XIV (1977), 343.

¹⁴ Dorin Sorescu, „Raporturile dintre cercurile socialiste și asociațiile muncitorești. Începutul unirii mișcării muncitorești cu socialismul științific,” *Analele Institutului de istorie a partidului de pe lângă C.C. al P.C.R.* 6 (1965), 91.

(în cazul lui Thompson) relațiile cu Partidul Comunist al Marii Britanii s-au răcit. Lucrările lor din domeniul istoriei s-au bazat pe curentul marxist din sociologie interpretat în cheie occidentală, iar alți istorici sociali au adoptat la rândul lor idei de la diferiți sociologi ori filozofi. Cu toate acestea, istoria socială a avut de suferit de pe urma extinderii în sfera științelor sociale, deoarece schimbul de idei a fost mai degrabă unul unidirecțional, abordările istoricilor neinfluențând aceste domenii.¹⁵ În ciuda acestor neajunsuri, istoricii au continuat să împrumute diferite abordări de la alte științe umaniste în perioada „noii istorii culturale” a anilor '80 sau chiar și în prezent, iar în cazul României, unii cercetători cu studii în antropologie au adus contribuții prețioase în istoriografie. Considerăm că este esențial ca istoria să rămână deschisă în a conlucra cu celelalte științe sociale, iar pentru studiul dezvoltării clasei muncitoare contribuțiile sociologilor sunt esențiale.

Conceptul de clasă este folosit și uneori adaptat de antropologi, istorici sau sociologi începând cu secolul al XIX-lea și până în prezent. Principalii teoreticieni ai clasei sunt Karl Marx și Max Weber, iar dacă primul este mai cunoscut datorită folosirii extensive de către neo-marxiștii occidentali de după cel de-al doilea război mondial, de către cercetătorii est europeni sau întâlnit doar drept exemplu negativ ca reacție la conflictul ideologic din timpul Războiului Rece, Weber este mai puțin uzitat de antropologi sau istorici, însă a influențat o serie de sociologi. Fiind prezentați ca cei mai importanți teoreticieni ai clasei, nu este surprinzător faptul că uneori viziunile acestora sunt comparate.¹⁶ O parte din diferențele de abordare dintre Marx și Weber pornesc de la faptul că cei doi au fost influențați de schimbările sociale din cadrul societăților în care au trăit. Marx (și Engels) au fost marcați de evenimente mai radicale ca răzmerițele luddiților din 1811-1813, de Chartism sau revoluțiile de la 1848, pe când Weber se formase în perioada de constituire a statului modern german, de industrializare rapidă după model capitalist și de preponderența unui sistem politic și social mai rigid decât sistemul parlamentar britanic.¹⁷

Înainte de a face o scurtă prezentare a clasei în viziunea marxistă, este important a evidenția faptul că în secolul XX au existat mai multe curente marxiste. Cel mai cunoscut în această parte a Europei a fost marxismul instituționalizat de sorginte sovietică care a fost exportat în țările satelit ale URSS. Influențat decisiv de Lenin, codificat de Buharin și popularizat cu ajutorul Cursului de istorie al Partidului

¹⁵ György Kövér, “Inactive Transformation: Social History of Hungary from the Reform Era to World War I,” în *Social History of Hungary from the Reform Era to the End of the Twentieth Century*, Gábor Gyáni, György Kövér, Tibor Valuch (eds.), tradus în limba engleză de Mario Fenyo (New York: Columbia University Press, 2004), 5.

¹⁶ James G. Carrier, “The Concept of Class,” în *Anthropologies of Class, Power, Practice and Inequality*, James G. Carrier, Don Kalb (eds.) (Cambridge: Cambridge University Press, 2015), 28-37; Erik Olin Wright, *Understanding Class* (Londra: New York, Verso, 2015), 31-56.

¹⁷ James G. Carrier, “The Concept of Class,” 28-29.

Comunist (bolșevic) al Uniunii Sovietice, acesta a dispărut după disoluția URSS,¹⁸ în timp ce în Occidentul anilor '60 au apărut diverse curente marxiste ce au devenit destul de populare în mediile intelectuale ale vremii.¹⁹ Diferențele dintre societățile occidentale și cele estice au produs teoreticieni diferiți, iar acest lucru se poate observa în istorie sau în celelalte științe sociale. Marxism-leninismul sovietic nu a suferit modificări majore după 1953, astfel că istoricii au abordat problema claselor într-un mod asemănător până în '89, pe când în Apus istoricii au preluat conceptul de clasă și l-au modificat folosind scrierile altor marxiști pentru a se potrivi mai bine cu ceea ce doreau ei să evidențieze.

Influențați de schimbările sociale din timpul lor, atât Marx, cât și Weber au căutat cauzele acestor modificări, iar atunci când vorbim de „clasă” ambii au conceput un model social ce uneori este prezentat ca fiind opus unul celuilalt, însă în realitate există destule puncte comune. Cu toate acestea, importanța clasei în viziunea celor doi este diferită. Pentru Weber, ea ocupa un rol mai degrabă marginal, iar deseale comparații între cei doi sunt mai degrabă opera sociologilor și antropologilor secolului XX și nu critica sistemului lui Marx de către Weber. Marx vede clasa drept un concept fundamental al societății umane, ea existând într-un fel sau altul încă din antichitate și este un efect al schimbărilor economice de la o epocă la alta.

În multe puncte, cei doi aveau o concepție asemănătoare, iar pentru a o prezenta cât mai succint, considerăm că o analiză comparativă este utilă. Sistemul economic și relațiile de piață reprezintă punctul central al celor doi sociologi, iar atât Marx, prin mijloacele de producție, cât și Weber prin capacitățile pieței, identificau clasa cu relația dintre oameni și resurse. Ambii văd sistemul de clase ca fiind unul relațional, locul unei clase sociale fiind definit cu ajutorul relațiilor sociale dintre grupuri. Nu în ultimul rând, ei consideră că aceste relații sunt, cel puțin în parte, influențate de interesele materiale ale oamenilor, mai ales de deținerea mijloacelor de producție sau doar a propriei forțe de muncă.²⁰

Principala diferență e legată de doi termeni folosiți, și anume „șansele” lui Weber și „exploatarea” lui Marx. Primul consideră că tipul și cantitatea de resurse creează oportunități sau dezavantaje pe piață, iar într-o economie de piață aceste resurse oferă pentru deținător și urmașii acestuia șanse diferite,²¹ iar cel de-al doilea pune accentul pe conflictul din interiorul relațiilor de producție (nu al pieței), deoarece exploatarea nu creează doar conflicte din cauza posesiunii de bunuri, ci și prin prisma activității unor grupuri care acționează într-un anumit fel ca urmare a

¹⁸ Michael Kelly, “Philosophies of Marxism. Lenin, Luckács, Gramsci, Althusser,” în *Twentieth-Century Continental Philosophy*, Volume III, Richard Kearney (ed.) (Londra: New York, Routledge, 2005), 187-190.

¹⁹ Kelly, “Philosophies of Marxism. Lenin, Luckács, Gramsci, Althusser,” 191.

²⁰ Erik Olin Wright, *Class Counts. Comparative in Class Analysis* (Cambridge: Cambridge University Press, 1997), 30.

²¹ Wright, *Class Counts*, 31.

deținerii anumitor bunuri.²² Exploatarea trebuie să îndeplinească trei criterii principale: interesele a două sau mai multe grupuri nu trebuie să fie doar diferite, ci opuse, astfel că bunăstarea celor ce ar intra în categoria exploataților depinde de excluderea celorlalți de la anumite resurse, în timp ce excluderea creează un avantaj material, deoarece permite să folosească munca celorlalți.²³

Uneori istoricii au făcut din clasă/clase obiectul principal al studiilor lor, plecând mai mult de la marxism decât de la Weber, în timp ce, din punct de vedere metodologic, sociologia a fost cea care uneori a oferit diferitele concepte de la care s-au inspirat istoricii sociali. Cu toate acestea, în istoriografie definițiile clasei sunt mai succinte, autorii folosindu-se de simple descrieri ale principalelor caracteristici pe care grupul studiat le are. Supuși dogmatismului de sorginte sovietică, istoricii români nu au putut oferi decât simple descrieri din Marx și Engels,²⁴ iar atunci când climatul politic a permis, unele adăugiri din autori ca Lucrețiu Pătrășcanu.²⁵ În Occident, definirea clasei muncitoare era la fel de simplă, contând doar locul de muncă și relația cu celelalte grupuri, însă au existat și devieri majore de la acest model. În examinarea condițiilor locative ale clasei muncitoare, Gauldie îi include în categoria clasei muncitoare pe toți cei care nu își permit sau își permit foarte greu ca prin propriile eforturi să locuiască într-o locuință decentă.²⁶ Preponderența teoriei marxiste în studiile sociale despre lucrătorii din mediul anglo-saxon se poate explica prin faptul că popularitatea neo-marxismului în științele umaniste s-a suprapus cu acel curent istoric, recte istoria socială, ce era deschis spre interdisciplinaritate, iar strânsa relație dintre cele două discipline e și unul din motivele pentru care decăderea ambelor s-a suprapus în linii mari.

O problemă de căpătâi pentru sociologi și istorici este legată de crearea unei „conștiințe de clasă” ce pornește de la situația economică. Atât Marx, cât și Weber considerau sistemul economic ca fiind un factor al modelării sociale, iar capitalismul a produs un sistem specific ce s-a format de-a lungul mai multor secole. Indiferent care ar fi fost cauzele apariției, cert este că începând cu cea de-a doua jumătate a secolului al XVIII-lea a apărut în Regatul Unit, și mai apoi în restul Europei, un sistem social nou cu o serie de categorii socio-profesionale noi. Anthony Giddens consideră că este necesar a ne concentra asupra modului în care relațiile economice s-au transpus în relații sociale.²⁷

²² Wright, *Class Counts*, 33.

²³ Erik Olin Wright, “Foundation of a neo-Marxist Class Analysis,” în *Approaches to Class Analysis*, Erik Olin Wright (ed.) (Cambridge: Cambridge University Press, 2005), 23.

²⁴ Iosa, „Clasele și păturile sociale din România”, 295.

²⁵ Gheorghe Dumitrașcu, „Dezvoltarea economică a Dobrogei pînă la 1878 și problema apariției proletariatului,” *Studii. Revistă de istorie* 3/6 (1978), 1012.

²⁶ Gauldie, *Cruel Habitations.*, 15.

²⁷ Anthony Giddens, “Class Structuration and Class Consciousness,” în *Classes, Power, and Conflict. Classical and Contemporary Debates*, Anthony Giddens, David Held (eds.) (Londra, Basingstoke: Macmillan Education, 1982), 157.

La fel ca orice proces social, pentru formarea clasei și a conștiinței de clasă e necesară parcurgerea unor etape evolutive, iar modul concret în care acestea s-au format diferă de la o zonă la alta, astfel că rezultatele nu vor fi niciodată identice. Giddens a trasat unele etape cu privire la dezvoltarea claselor. Acesta face diferența între „conștientizare” și „conștiință”. Prima se referă doar la conștientizarea faptului că între diferite grupuri există anumite diferențe, însă nu apare ideea de prezență a unor clase. Ce-a de-a doua este mai complexă și are mai multe niveluri: întâiul nivel este cel în care, indiferent de cum este ea percepută, există o recunoaștere a existenței unor clase bazate pe diferențe între ele. Următorul nivel implică concepția conflictului de clasă, unde nu avem doar o simplă recunoaștere a diferențierii, ci un consens asupra faptului că diferitele grupuri au interese opuse; în timp ce ultimul stadiu al conștiinței de clasă e cel revoluționar în care apare credința în posibilitatea schimbării sociale prin acțiuni de clasă.²⁸ R.J. Morris propune o schemă asemănătoare,²⁹ și bazându-se pe cartea lui Thompson, propune două metode prin care această conștiință s-a format, și anume prin conștientizarea a ceea ce se întâmplă în jur, proces ajutat de experiența muncitorilor și a asociațiilor, și, în al doilea rând, prin diferitele încercări de manifestații politice și sociale ce în cazul muncitorimii engleze a însemnat parcurgerea drumului de la bisericile metodiste, prin luddism și ajungerea la sindicat.³⁰

În contextul românesc al secolului al XIX-lea, istoricii perioadei comuniste au într-adevăr dreptate când diferențiază crearea mișcării muncitorești de cea socialistă, ultima dezvoltându-se la Iași și București cu ajutorul intelectualilor veniți din afară. Cea mai mare problemă este, însă, atunci când cele două devin din ce în ce mai apropiate, iar rolul mișcării intelectuale (de acum dominată de marxism) este de a ajuta muncitorimea în a-și crea o conștiință de clasă care să ducă la schimbări sociale radicale, ori în nici o parte a continentului acest fenomen nu s-a întâmplat (cu excepția Rusiei la 1917), iar în Europa centrală au apărut organizații muncitorești liberale sau catolice. Nici în România, evoluția prezisă de socialiști nu s-a întâmplat până la 1948, deoarece lucrătorii români nu au aderat în masă la comunism, iar după această dată considerăm că este dificil a vorbi despre o conștiință de clasă într-o societate în care o singură ideologie este recunoscută, lucru valabil și pentru URSS.

Rolul presei în formarea conștiinței de clasă

Plecând de la diferența dintre mișcarea socialistă și cea muncitorească, prima fiind inițiată de intelectuali, iar ce de-a doua de muncitori, putem categorisi și presa după același model. Primele ziare muncitorești din România sunt „Tipograful

²⁸ Giddens, “Class Structuration and Class Consciousness”, 162-164.

²⁹ R.J. Morris, *Class and Class Consciousness in the Industrial Revolution* (Londra, Basingstoke: Macmillan Press, 1979), 37.

³⁰ Morris, *Class and Class Consciousness in the Industrial Revolution*, 39.

român” înființat la București în 1865, „Analele tipografice” (București 1869), „Uvriatul” (București 1872 – continuarea periodicului „Anale tipografice”), „Lucrătorul Român” (București 1872 – continuarea ziarului „Uvriatul”), în timp ce primele ziare ale intelectualității socialiste sunt „Socialistul” (București, 1877) și „Besarabia” (Iași, 1879). Aceste prime gazete muncitorești evită luarea unor poziții politice, ele fiind văzute ca având rolul unor instrumente prin care se propagau diferite tehnici din meseria respectivă și care încurajau muncitorii din breaslă (în cazul acesta tipografii) să intre în asociațiile de muncitori.³¹ Inițiativa lucrătorilor tipografi în tipărirea unor publicații periodice se încadrează într-un tipar întâlnit pe tot continentul european, deoarece muncitorii care își dezvoltă primele asociații sau organe de presă sunt cei care provin din meseriile cu tradiție și care au o rată de alfabetizare mai ridicată, și nu muncitorii industriali din noile fabrici și uzine.

Inițial, intelectualii socialiști au avut viziuni diferite despre țintele spre care trebuie îndreptată propaganda acestora. La scurtă vreme după apariția „Besarabiei” a avut loc la Iași o întrunire a liderilor socialiști unde s-a hotărât ca propaganda să fie îndreptată atât cu scopul atragerii de noi persoane erudite, cât și a muncitorimii. Decizia s-a luat după dezbateri în contradictoriu, observându-se existența a două idei diferite care marșau fie spre intensificarea propagandei în mediile intelectuale, fie în cele muncitorești.³²

Liderii socialiști repetă faptul că muncitorii trebuie „luminați” cu privire la situația lor economică și politică, scopul acestora fiind nu numai acela de a crea o conștiință de clasă, ci și de a forma una care să se potrivească cu proiectele lor de schimbare socială, iar pentru a-și îndeplini obiectivul, ei au dezvoltat cercurile intelectuale de la Iași și București în cluburi și mai apoi în partid politic. Gherea vedea presa socialistă de la noi din țară ca fiind acea parte a publicisticii românești care, spre deosebire de celelalte ziare, să fie capabilă în a-și informa cititorii în mod corect și conștiincios, și în același timp acționând ca reprezentant al partidului și al clasei muncitoare.³³ Lucrătorii nu trebuiau doar să fie supuși unui proces de conștientizare a faptului că situația lor economică e diferită de restul societății (aceste diferențe apăreau și în primele periodice muncitorești apolitice), ci să le și insuflă ideea că ei fac parte dintr-o mișcare ce se întinde în toate țările și al cărui inamic principal erau „clasele exploatare”. În România secolului al XIX-lea nu avem o altă mișcare a cărei țintă să fie muncitorii, însă aceasta nu înseamnă că

---

³¹ *Presa muncitorească și socialistă din România*, vol. I, partea I (București: Editura Politică, 1964), 1-2.

³² Vitcu, „Din începuturile mișcării socialiste la Iași,” 346.

³³ Constantin Dobrogeanu-Gherea, „Ziarul nostru zilnic,” *Munca*, București, V.33, 16 octombrie 1894, 1.

singurul tip de conștiință de clasă e cel socialist, deoarece la nivel european avem asociații muncitorești liberale sau creștine.³⁴

Gherea e principalul teoretician al socialiștilor români, iar programul gândit de el va fi baza teoretică a partidului până la Marele Război. În studiul „Ce vor socialiștii români” pleacă de la materialismul dialectic și istoric al lui Marx și proclamă faptul că pe viitor societatea se va transforma într-una socialistă, iar scopul asociațiilor politice este de a recruta adepți, având ca efect ușurarea trecerii spre socialism. Pregătirea pentru transformarea socială reprezintă partea teoretică a activității mișcării, pe când cea practică presupune îmbunătățirea bazelor materiale pentru a face trecerea spre socialism cât mai lină și a îmbunătăți nivelul de trai al muncitorimii.³⁵

Cele două tipuri de activitate menționate de Gherea se suprapun cu principalele organizații ale mișcării, organizațiile muncitorești și cele politice. Primele erau responsabile de partea practică gândită de liderul socialist, pe când cealaltă structură era responsabilă de răspândirea doctrinei pentru ca pe viitor schimbările sociale să aibă loc fără prea mari piedici. Pentru aceasta aveau nevoie de mijloace de propagandă, iar înființarea unui astfel de instrument încă de la apariția cercurilor de la Iași și București a fost un pas necesar. Cel din București s-a transformat în club la 1890, iar în același an a apărut și „Munca”. Această nouă gazetă are rolul de a prezenta oamenilor obișnuiți știri interne și externe ce puneau într-un context mai larg problemele lucrătorilor, în timp ce publicarea unor fragmente din scrierile diferiților teoreticieni din țară sau străinătate erau gândite în așa fel încât să prezinte ideile de bază ale socialismului. În tot acest timp, „Contemporanul” și „Critica socială” erau revistele ce se adresau intelectualității autohtone. În 1893 ia naștere partidul, iar „Munca” devine organul oficial timp de un an de zile, până când acesta se transformă în cotidianul „Lumea Nouă”.

Rolul și utilitatea socialismului pentru muncitori e o temă recurentă în paginile gazetei, limbajul este unul mai simplu și uneori capătă aspecte populare. Plecând de la ideea că industrializarea produce proletari, iar avansul mașinismului scade nivelul de trai al multora pentru că acesta va duce la înmulțirea numărului șomerilor, căci uneltele le vor lua locul, socialismul este prezentat ca a fi necesar pentru a „lumina” muncitorii și a pregăti crearea unei societăți noi, iar pentru muncitorii industriali autohtoni rolul socialismului în țară este de a-i conștientiza pe aceștia de dificultățile ce vor veni și a-i pregăti cu ajutorul asociațiilor muncitorești.³⁶ Limbajul religios este folosit uneori de socialiști, principalul motiv fiind acela că se adresau unor oameni pentru care religia ocupa un rol important. Atacându-i pe cei

³⁴ Pentru asociațiile muncitorești creștine vezi: Lex Heerma van Voss, Patrick Pasture, Jan de Maeyer (eds.), *Between Cross and Class. Comparative Histories of Christian Labor in Europe 1840-2000* (Berna: Peter Lang, 2005).

³⁵ Ion Popescu-Puțuri, Ștefan Voitec (coord.), *Constantin Dobrogeanu-Gherea. Opere Complete*, vol. 2 (București: Editura Politică, 1976), 69-71.

³⁶ „Mașinele,” *Munca*, București, 1/32, 30 septembrie 1890, 2.

care, în opinia socialiștilor, erau vinovați de starea economică precară a muncitorilor, se declară faptul că pentru muncitori Dumnezeu adevărat este socialismul.³⁷

„Luminarea” sau crearea unei conștiințe de clasă ce se potrivește cu concepția socialistă a schimbărilor sociale era principalul obiectiv al conducerii. Activitatea intelectualilor și a unei părți a muncitorilor intrați mai devreme în mișcare se concentra asupra atragerii de noi membri, în special lucrători. Pentru îndeplinirea acestui obiectiv, presa nu era un obiectiv final, ci doar un instrument prin care se mijlocea câștigarea de noi adepți, aici întâlnindu-se informații cu privire la greutățile pe care muncitorii, nu doar din România, ci din întreaga lume industrializată le întâmpinau; informații cu privire la comportamentul unor angajatori; fragmente din scrierile teoretice ale unor socialiști cunoscuți, povestiri, poezii ori descrieri ale muncitorilor utilizate pentru a oferi publicului țintă un simț de apartenență la un grup.

Pentru crearea conștiinței de grup este necesară crearea unei imagini relativ uniforme, a unui trecut istoric, a unor tradiții și nu în ultimul rând un panteon nou cu personalități care să joace rolul unor surse de inspirație. Imaginea comună este relativ simplă de urmărit și se concentrează în jurul sărăciei și abuzurilor la care sunt supuși cei a căror singură posibilitate de supraviețuire rezidă în vânzarea propriei forțe de muncă. Tradiția istorică nu putea coborî prea mult în trecut, deoarece apariția muncitorimii în Europa nu putea fi legată decât de apariția procesului de industrializare, iar acesta prinsese contur pentru prima dată în Anglia mijlocului de secol XVIII, iar la noi mult mai târziu. Din punct de vedere temporal, intelectualii socialiști creionau un trecut mai apropiat de modelul liberal decât de cel al sămănătoriștilor lui Iorga sau chiar al conservatorilor, deoarece, la fel ca și în cazul clasei mijlocii, și socialiștii vedeau în 1848 un punct de referință și nu în tradițiile societății rurale românești pe care sămănătoriștii o idealizau. La procesiunea organizată cu ocazia comemorării a cinci ani de la moartea lui C.A. Rosetti, socialiștii au mers la mormântul acestuia având în frunte steagul roșu și s-au ținut o serie de discursuri în care acesta era prezentat ca omul care, spre deosebire de ceilalți pașoptiști, nu și-a schimbat crezul, motiv pentru care a fost catalogat drept nebun, atribut folosit de alții pentru a-i descrie pe socialiști.³⁸ Rosetti și Ion Brătianu au avut destine puțin diferite, primul îndepărtându-se într-o anumită măsură de foștii săi colaboratori din timpul revoluției, însă în cazul lui I.C. Brătianu se poate observa o și mai clară deosebire între anii revoluției și cei de după 1866. Ca lider al PNL și prim ministru, el era unul din exponenții sistemului social și politic ce era atât de criticat de către socialiști, însă ei fac o distincție clară între cele două perioade ale vieții sale. Cu ocazia morții politicianului liberal, el este pomenit

³⁷ Teodor G. Petrescu, „Spre Dezrobire,” *Munca*, București, I/15, 2 iunie 1890, 4.

³⁸ P. Mușoiu, „Aniversarea a cincea a morții lui C.A. Rosetti,” *Munca*, București, I/8, 15 aprilie 1890, 2.

ca fiind un înfocat luptător împotriva feudalismului și despotismului, în timp ce cariera lui ulterioară este lăsată la o parte pentru a fi comentată de politicienii burghezi.³⁹

În interiorul organizației politice, existau uneori diferite opinii cu privire la tipul de propagandă ce trebuia făcut. Panait Mușoiu prezintă într-o conferință ținută la club trei tipuri de propagandă: individuală (răspândirea ideilor prin viu grai sau prin scris), colectivă (prin înființarea de cluburi) și propaganda prin fapt.⁴⁰ Mușoiu era considerat unul dintre puținii anarhiști din mișcarea socialistă autohtonă, iar articolul prin care apără violențele individuale este contracarat de Mille, el atacând propaganda prin fapt a anarhiștilor, considerând că ea aduce deservicii mișcării muncitorești, tactica urmată fiind cea legală.⁴¹ Curentul anarhist nu a căpătat popularitate în România, însă acesta este încă un exemplu al faptului că, de-a lungul istoriei sale, mișcarea socialistă s-a confruntat cu mai multe conflicte interne.

Grevele sunt unele dintre cele mai cunoscute și studiate manifestații în studiile despre mișcările muncitorești, atât în istoriografia românească, cât și în cea din afară. Pentru istoricii sociali, acestea sunt un semn al industrializării și formării unei conștiințe de clasă, ele evoluând de la încetări bruște ale lucrului, fără o pregătire prealabilă, la acțiuni ce se întind pe mai multe zile, ce cuprind diferite meserii și sunt sprijinite de asociații ale muncitorilor. E.P. Thompson urmărește grevele și revoltele muncitorilor britanici, iar Dick Geary studiază fenomenul la nivel european.⁴² În România, acest subiect a fost un favorit al istoricilor clasei muncitoare, căci era un mod simplu de a scoate în evidență condițiile grele și abuzurile din vechiul regim. Cele mai importante conflicte de muncă sunt grupate în patru volume apărute în perioada 1957-1970 și acoperă principalele greve începând din secolul al XIX-lea și până la cele din timpul celui de-al doilea război mondial.⁴³ Muncitorii nu uzitau de acest tip de protest decât atunci când alt fel de negocieri eșuau, deoarece o grevă care lua sfârșit fără a aduce beneficii materiale, sau mai rău, care ducea la demiterea participanților, avea efecte negative asupra întregii asociații muncitorești, deoarece îi determina pe mulți să o părăsească, la fel cum și o grevă încheiată cu succes ducea la înscrierea de noi membri în asociații.

Creșterea numărului de membri este un aspect important, deoarece unul din principalele obiective ale socialiștilor era transformarea muncitorilor într-o clasă aparte, iar aceste manifestații, dacă erau făcute corect, puteau aduce o asemenea creștere, astfel că studierea acestora poate fi un mijloc de a stabili nivelul de solidaritate socială. Cu toate acestea, grevele sau agitația făcută de alte persoane în fabrici și ateliere nu erau singurul mod prin care social-democrații români încercau

³⁹ Eduard Diozbenide, "Ioan C. Brătianu," *Munca*, București, II/12, 12 mai 1891, 1-2.

⁴⁰ P. Mușoiu, „Propaganda în mișcarea social,” *Munca*, București, II/22[dată ilizibilă], 1-3.

⁴¹ Const. Mille, „Propaganda prin fapt,” *Munca*, București, II/21[dată ilizibilă], 2.

⁴² Dick Geary, *European Labour Protest 1848-1939* (Londra: Croom Helm, 1981).

⁴³ *Din istoria luptelor greviste ale proletariatului din România*, vol. I-IV (București, Editura Consiliului Central al Sindicatelor; Editura Politică, 1957-1970).

să-și atragă simpatizanți și pe termen mediu lung să le dezvolte conștiința de clasă după model marxist, ei încercând acest lucru și printr-o serie de întruniri în care foloseau diferite simboluri sau încercau să găsească modele de urmat printre ceilalți muncitori.

În căutarea unor tradiții care să ajute la formarea unei identități de grup, social-democrații români s-au inspirat din evenimente ce au avut loc în afara țării sau, în cazul sărbătoririi zilei de 1 mai, au adoptat decizii luate la congresele socialiste internaționale. Adoptarea unor sărbători de inspirație externă nu reprezenta o problemă pentru o mișcare internaționalistă, ba mai mult, ele erau, din punctul de vedere al liderilor mișcării, mai „sigur” de sărbătorit, deoarece 1848 era un eveniment important care a pus bazele societății românești moderne și a dorit eliminarea feudalismului, însă principalii ei actori erau cei care mai târziu deveneau politicienii burgezi, adică reprezentanții unui sistem ce se dorea a fi înlăturat.

Principalele puncte de atracție din calendarul socialist erau cele două sărbători din perioada primăverii: 18 martie și 1 mai (st. nou). Prima comemora Comuna din Paris și pe muncitorii care și-au pierdut viața în acele zile din martie 1871. Mille o numea „zi sfântă” în care steagul roșu a stat deasupra capitalei Franței, dar și o rușine pentru acest stat, deoarece armata guvernamentală a suprimat revolta, provocând, conform cifrelor date de socialiști cam 40.000 de morți. Ziaristul socialist credea că lucrurile au mai evoluat de atunci, ca urmare a faptului că socialismul se întinsese în multe colțuri ale lumii, iar acum se așteaptă o Comună definitivă care să cuprindă întreaga lume.⁴⁴ Un an mai târziu, la sfârșitul banchetului de comemorare a Comunei la care au participat aproape 200 de oameni (pentru participare era necesară achiziționarea unui bilet), o parte din liderii socialiști (printre care Gherea, Mille și Bacalbașa) au ținut o serie de discursuri în care scoteau în evidență violențele de la 1871, legalitatea guvernului comunard și ilegalitatea celui de la Versailles.⁴⁵

Cea mai importantă sărbătoare din calendarul social-democraților din secolul al XIX-lea este fără îndoială ziua de 1 mai. Povestea acestei zile începe în octombrie 1884, când la convenția *Federations of Trades and Labor Unions of the United States and Canada* s-a decis ca pe 1 mai 1886 să aibă loc o manifestație în mai multe orașe cu scopul de a obține o reducere a zilei de muncă la 8 ore. Data aceasta a fost aleasă deoarece în mod tradițional acum se încheiau contractele de muncă. La Chicago manifestația a luat o turnură sângeroasă, iar *American Federation of Labor* a decis ca în memoria victimelor să aibă loc o manifestație pe 1 mai 1890. La câteva luni după această decizie, în timpul congresului internaționalei a II-a, delegația franceză a propus ca acțiuni similare să fie organizate în restul statelor.⁴⁶ Evoluția acestei zile va merge pe căi diferite pe cele două maluri ale Atlanticului. În Europa

⁴⁴ Const. Mille, „Comuna din Paris,” *Munca*, București, III/3, 8 martie 1892, 1.

⁴⁵ „Banchetul Comunei,” *Munca*, București, IV/4, 14 martie 1893, 3-4.

⁴⁶ Gheorghe David, „Ziua Muncii în urmă cu 101 ani,” *Magazin Istoric XXV/5* (mai 1991), 28.

continentală va rămâne un eveniment prăznuit în cele mai multe țări până în prezent, în ciuda faptului că el a fost interzis de unele regimuri politice. În SUA, ziua va pierde din favoare în dauna „Labor Day” ce se sărbătorește în prima zi de luni din septembrie.

Ziarul „Munca” prezenta această zi ca fiind una a tuturor muncitorilor, acest fapt fiind subliniat prin articole scrise de cei mai importanți lideri. Gherea compară l mai cu sărbătorile religioase și naționale, în cele din urmă regăsindu-se multe categorii de oameni, uneori fiind folosite ca pretext pentru persecuții religioase, pe când ziua muncitorilor e pentru toți proletarii, indiferent de religie și naționalitate, ceea ce semnifică și faptul că e o sărbătoare a păcii și frăției între popoare.⁴⁷ Bacalbașa scoate în evidență faptul că s-a ținut oriunde a existat o organizație socialistă, în ciuda faptului că au existat tentative de suprimare a sărbătorii.⁴⁸

Deoarece a plecat de la un protest pentru scurtarea zilei de muncă, în cadrul primelor manifestații cerințele economice au fost des întâlnite în mai toate țările, însă personalități ca Victor Adler erau de părere că cererile economice sau politice ar trebui eliminate. Această poziție ambiguă de la început se regăsește și la noi, astfel că ea era prezentată muncitorilor din România și ca o manifestație pentru vot universal, repaus duminical sau scurtarea zilei de muncă,⁴⁹ în timp ce Mille consideră că sărbătoarea nu mai este doar pentru a cere 8 ore de muncă pe zi, ci e un manifest împotriva burgheziei.⁵⁰ În ciuda faptului că era un fel de sărbătoare universală a muncitorilor, în primii ani nu s-a ținut pe l mai (stil nou), ci spre exemplu în prima duminică după această dată, atunci prăznuindu-se și Paștele. Banchetul organizat era mult mai impozant decât cel organizat pe 18 martie. La 1891, muncitorii au început să se adune la grădina Cișmigiu încă de la orele 8 dimineața, iar la 11 deja s-au strâns în jur de 2000 de lucrători din diverse bresle ce au venit însoțiți de familiile lor. La 11 au început discursurile, iar mai apoi cortegiul, ce avea în frunte un grup de muncitori cu steagul clubului, a plecat spre Vila Băicoianu, locul petrecerii. La destinație, mulțimea era așteptată cu mâncare, băutură, orchestră, și ursari ai căror urși i-au distrat pe petrecăreți, iar petrecerea a ținut până la mijlocul nopții.⁵¹

Introducerea unor zile speciale în calendarul lucrătorilor era utilă în construcția conștiinței de clasă, însă era nevoie și de modele care să poată fi prezentate drept exemplu celorlalți muncitori. Figuri importante ale mișcării socialiste europene se regăsesc în paginile ziarelor, însă teoreticieni ca Marx, Engels sau Lassalle nu pot fi considerați ca niște exemple în care muncitorii să se regăsească. Pentru aceasta era

⁴⁷ C.D.G., „1-iu mai,” *Democrația socială*, I/16, 19 aprilie 1892, *apud* Ion Popescu-Puțuri, Ștefan Voitec (coord.), *Constantin Dobrogeanu-Gherea. Opere Complete*, vol. III (București: Editura Politică, 1977), 39-40.

⁴⁸ Anton Bacalbașa, „1-iu Maiu,” *Munca*, București, IV/4, 14 martie 1893, 1.

⁴⁹ „1 maiu 1892,” *Munca*, București, III/4 [dată ilizibilă], 1.

⁵⁰ Const. Mille, „Intaiiu maiu,” *Munca*, București, III/6, 29 martie 1892, 1.

⁵¹ „Sarbarea de 1-iu Maiu,” *Munca*, București, II/10, [dată ilizibilă], 1.

necesar ca unul din rândul lor să fie luat drept model, iar prilejul potrivit s-a ivit cu ocazia morții lui Arghir Parua. Numele acestuia s-a pierdut în negura timpurilor, însă pentru o scurtă perioadă personalitatea acestuia s-a dorit a fi prezentată ca o pildă pentru ceilalți muncitori. Tânărul cizmar a plecat la vârsta de 10 ani dintr-un sat din județul Roman pentru a învăța meserie⁵² și timp de 13 ani nu și-a mai văzut părinții (un articol despre reîntâlnire fusese scris de acesta cu un an înainte). Bolnav de tuberculoză, el a plecat de la Iași la București și a devenit activ în clubul muncitorilor și în cadrul asociației cizmarilor.⁵³ Acesta a încetat din viață la spitalul Filantropia la 27 de ani și aproximativ 150 de oameni (studenți, ziariști și muncitori din diferite bresle) au venit să îl conducă pe ultimul drum. Aceștia au adus steagul clubului, iar panglici de aceeași culoare atârnau și pe dric. În drum spre cimitir, cortegiul funerar a trecut și pe la sediul clubului unde Mușoiu a ținut un discurs, iar apoi s-au îndreptat spre cimitirul Sf. Vineri. Acolo s-au mai ținut o serie de discursuri în fața unei mulțimi mai numeroase, căci și unii muncitori de la CFR li s-au alăturat. Un ultim omagiu este adus sub forma înființării unui fond „Arghir Parua” pentru tipărirea de broșuri și a unor articole scrise de el.⁵⁴ Tânărul muncitor este prezentat drept un model pentru ceilalți, deoarece povestea putea rezona cu mulți dintre ceilalți lucrători, dar și cu modul în care socialiștii doreau să îi portretizeze pe muncitori. Parua provenea dintr-un mediu sărac, a trăit în sărăcie toată viața, chiar dacă învățase o meserie, experiență relativ comună cu a altor lucrători, în timp ce pentru socialiști era persoana care după multele ore de muncă petrecute în atelier se interesa de chestiunile sociale, era membru de marcă al clubului și asociației de muncitorilor cizmari și, nu în ultimul rând, dorința lui de a fi înmormântat fără preot se potrivea perfect cu discursul acestora față de religia organizată.

Printre experiențele comune pe care social-democrații români le scoteau în evidență, două se întâlnesc mai de fiecare dată: sărăcia și exploatarea. Panaceul universal pentru remedierea acestor neajunsuri era unirea muncitorilor în jurul asociațiilor lor și al partidului politic. Grevele, atunci când ele reușeau, erau un model ce putea fi folosit drept pildă pentru avantajele sindicalizării, însă s-a găsit un alt model prin care se spera că lucrătorii vor fi atrași înspre mișcare. Modalitatea găsită s-a rezumat la înființarea unei brutării cooperative ce funcționa pe lângă clubul din București. Ideea era preluată din Belgia și se rezuma la deschiderea prin fonduri proprii a unei brutării unde pâinea era mai ieftină, deoarece acest stabiliment nu se baza pe ideea de profit, iar franzelarii ce vor lucra aici, vor produce pâine pentru colegii lor din diferite bresle. Cu banii rămași de pe urma acestei afaceri (doreau a vinde produsele cu un mic adaos) se dorea suplimentarea

---

⁵² Ion Catina, „Arghir Parua,” *Munca*, II/12, 12 mai 1891, 3.

⁵³ Catina, „Arghir Parua,” 1.

⁵⁴ Catina, „Arghir Parua,” 3-4.

casieriei clubului, astfel că banii vor fi folosiți tot pentru a ajuta alți muncitori.⁵⁵ Conform unui articol din „Munca”, era nevoie de aproximativ 5-6000 de franci, iar după 2 ani de zile s-au strâns în jur de 2000.⁵⁶ Banii se strâneau prin două modalități: deschiderea unei liste de subscripții și organizarea de baluri cu intrare pe bază de bilet. De asemenea, și la alte întruniri ale socialiștilor exista o cutie de donații pentru acest scop.

Concluzii

Spre sfârșitul secolului al XIX-lea, conducerea social-democrațiilor români a început un proiect de creare a unei conștiințe de clasă care să se preteze pe ideologia acestora. În acest scop s-au creat organizațiile politice și economice, acestea încercând atragerea a câți mai mulți membri. Scoaterea în evidență a experiențelor comune și crearea unor oportunități de întrunire a unui număr mai mare de oameni în jurul unor teme specifice au reprezentat un mod de acțiune în sensul formării unei conștiințe proprii. Demersurile socialiștilor au avut un oarecare grad de succes, astfel că numărul organizațiilor din teritoriu a crescut, s-au format noi asociații muncitorești, în unele din cele vechi se duceau lupte pentru eliminarea patronilor și, nu în ultimul rând, lucrători din diferite bresle au căpătat un simț al solidarității ca urmare a participării la evenimentele organizate de club. Cu toate acestea, din cauza numărului relativ mic de muncitori cauzat de slaba dezvoltare industrială, de presiunea autorităților sau angajatorilor, de lipsa unor tradiții în societatea românească, legate de participarea în organizații economice sau politice, nu s-a creat posibilitatea apariției unei conștiințe de clasă de o anvergură similară cu cea din centrul Europei.

---

⁵⁵ Const. Mille, „Mișcarea cooperativă,” *Munca*, I/12, 13 mai 1890, 1.

⁵⁶ I. Theodorescu, „Brutăria cooperativă,” *Munca*, II/42, 8 decembrie 1891, 4.